

Justitiedepartementet
ju.remissvar@regeringskansliet.se

Remissyttrande över betänkandet Stora brottmål - nya processrättsliga verktyg (SOU 2019:38)

Inledande synpunkter

Omfattande brottmålsprocesser innebär många gånger en avsevärd påverkan på domstolarna och utgör inte sällan en särskild påfrestning för parter och andra inblandade aktörer. Hovrätten välkomnar därför det arbete som utredningen nu utfört för att undersöka olika alternativ till en modern, effektiv och rättssäker hantering av stora brottmål.

Utredningens betänkande innehåller en gedigen genomgång av rättsläget och de utmaningar som de stora brottmålen för med sig. Hovrätten anser vidare att betänkandet på ett tydligt sätt belyst de processrättsliga principer som ligger till grund för utredningens ställningstaganden liksom olika intressen som genom de redovisade förslagen kan komma att ställas mot varandra.

Med hänsyn till de centrala frågor om rättssäkerhet, enhetlighet och förutsägbarhet som aktualiseras genom förslagen i betänkandet vill hovrätten särskilt framhålla vikten av att noga värdera den förväntade nyttan mot de principiella och praktiska konsekvenserna av förslagen.

Starkare incitament för misstänkta utredningsmedverkan (Kap 5)

Utredningens förslag om att utöka åklagarens möjlighet att besluta om förundersökningsbegränsning vid en misstänkts medverkan framstår som väl avvägda och lämpliga för att öka incitamenten för misstänkta att medverka.

Hovrätten avstyrker dock utredningens förslag om att åklagaren ska få fatta beslut om ett maximalt straffmättningsvärde som binder domstolen vid påföljdsbestämningen.

Enligt hovrätten finns det inte minst starka principiella invändningar mot en sådan ordning. Det är och bör alltid vara domstolen som ska vara den som ytterst har ansvaret för påföljdsbestämningen. Redan den grundläggande principen om att lika fall ska behandlas lika visar på svårigheten med ett system där parterna, utan den öppenhet som utmärker domstolens olika ställningstaganden, själva träffar en överenskommelse. En sådan uppgörelse kommer alltid kunna ge upphov till spekulationer och misstänkliggöranden. Domstolens bundenhet vid ett straffmättningsvärde kan vidare framstå som stötande om domstolen t.ex. gör en annan bedömning av hur de åtalade gärningarna ska rubriceras. Vidare kommer överinstansernas möjlighet att upprätthålla en enhetlig praxis och skapa vägledande prejudikat att påtagligt försvåras.

Utredningens förslag i denna del öppnar även för betydande tillämpningssvårigheter. Ett exempel som framgår redan i betänkandet (s. 249 f.) är att det kan uppkomma situationer där viss brottslighet som omfattas av utfästelsebeslutet faller bort, antingen på grund av att åtal inte väcks eller där åtalet ogillas i del eller delar. Utredningens förslag innebär att åklagaren endast ska ange ett samlat straffmättningsvärde för brotten som omfattas av utfästelsebeslutet. I dessa fall finns det därför en risk för att processen kommer att tyngas av argumentation kring straffmättningsvärdet för de enskilda gärningarna i utfästelsebeslutet. Detta utgör också en osäkerhetsfaktor för den som utfästelsen berör. En grundförutsättning är därför att åklagaren måste ange straffmättningsvärdet för varje enskilt brott som omfattas av ett utfästelsebeslut. Ett annat alternativ är att åklagarens beslut, i stället för ett konkret påföljdstak, anger en procentuell nedsättning av straffvärdet.

Andra sätt för att hantera en misstänkts utredningsmedverkan skulle även kunna vara att utöka möjligheterna för åklagarna att utfärda strafförelägganden.

Om man går vidare med förslaget i den här delen bör det även övervägas om åklagarens beslut ska kunna omfatta särskild rättsverkan av brott. Som framförts i betänkandet (s. 221) kan sådana följder ofta vara minst lika angelägna för en misstänkt. Dessutom är det, som även framgår i betänkandet, åklagaren som i

praktiken förfogar över dessa frågor eftersom rätten sällan väcker en sådan fråga självmant. Hovrättens uppfattning är att det är betydligt vanligare att domstolen frångår åklagarens uppfattning i påföljdsfrågan än i frågan om särskild rättsverkan.

Hovrätten anser inte att det finns några bärande principiella invändningar över huvudtaget mot att begränsa målsägandens rätt att biträda åtalet när det gäller brott som ligger under allmänt åtal. De skäl som historiskt utgjorde grunden för att målsäganden skulle ha en sådan rätt framstår i dag som helt arkaiska. Rätten att biträda åtalet har också, som utredningen redogjort för, en synnerligen begränsad praktisk påverkan för utgången i målen. I stället bör man överväga att på andra sätt stärka målsägandens roll i brottmålsprocessen, inte minst för att uppfylla kraven i exempelvis brottsofferdirektivet.

Ett ökat fokus på förberedelsen (Kap 6)

Utredningens förslag om att rätten ska förelägga den tilltalade att ange sin inställning och grunden för den framstår i och för sig som lämplig vad gäller de stora brottmålen.

Hovrätten konstaterar dock att med utredningens förslag till ändringar i 45 kap. 10 § rättegångsbalken blir huvudregeln att den tilltalade ska redovisa sin inställning och grunden för den. Detta kommer således att gälla i alla brottmål, små som stora. I den helt överväldigande majoriteten av brottmålen torde det var en helt onödig, fördyrande och försenande omgång att en tilltalad redan i samband med svar på stämningen redovisar sin inställning och grunden för den, eftersom förundersökningen och stämningsansökan oftast ger svar på dessa frågor.

Enligt hovrätten bör man i stället överväga att utforma bestämmelsen på så sätt att huvudregeln ska vara att någon redogörelse inte krävs men att rätten ska förelägga den tilltalade om detta när det behövs. I övriga fall kan en lämplig ordning vara att åklagaren redan i stämningsansökan kort utvecklar grunden för den tilltalades inställning.

Förberedelsesammanträden i stora brottmål är oftast både nödvändiga och till nytta för processen.

När det gäller förslaget om att rätten på en parts begäran ska hålla förberedande sammanträde finns det emellertid en risk för att utformningen av förslaget innebär att det kan komma att tillämpas jämväl i mål där det inte finns ett sådant behov. Enligt hovrättens uppfattning borde det vara tillräckligt att ett sammanträde är obehövt, och inte uppenbart obehövt, för att en parts yrkande om sammanträde ska kunna avslås.

I det fortsatta lagstiftningsarbetet bör man också närmare utveckla vad som avses med större brottmål för att inte förelägganden om att ange inställningen samt påkallande av förberedande sammanträden ska tillämpas i onödigt stor utsträckning.

Den misstänktes rätt till insyn (Kap 7)

De förslag som utredningen lagt fram förutsätter, som också utvecklas i betänkandet, att den misstänkte har möjlighet till insyn under förundersökningen. Enligt utredningens förslag ska förundersökningsledaren bestämma vilket material den misstänkte och dennes försvarare ska få ta del av samt på vilket sätt så ska ske. Som framgår av det särskilda yttrandet kan den misstänkte och dennes försvarare i många fall dock ha en annan uppfattning än förundersökningsledaren om vad som är relevant.

För att förslagen om incitament för medverkan och tidigare dokumentation av förhör ska få genomslag krävs det att den misstänkte inte bara får tillgång till all relevant information utan också att denne uppfattar att så är fallet. Vilken typ av information som en misstänkt ska ha rätt att ta del av inför ett tidigt förhör eller sådan överläggning som ska föregå eventuella beslut kopplade till den misstänktes medverkan bör därför regleras mer noggrant än vad utredningen föreslår.

Ett tydliggörande av domares processledande roll (Kap 8)

Som utredningen har framfört är domarens roll i praktiken endast processledande. Detta gäller inte minst i brottmål där de tilltalade biträds av försvarare. Förslagen kommer i de målen inte ha någon egentlig effekt mer än att anpassa lagstiftningen till hur verkligheten redan ser ut.

Utredningens förslag om att rätten, utan yrkande från en part, inte längre ska kunna hämta in bevisning eller förelägga åklagaren att komplettera förundersökningen kommer emellertid även omfatta mål där en tilltalad inte biträds av en försvarare. Enligt hovrättens mening förekommer det situationer, inte minst i sådana mål, där rätten kan behöva de nuvarande möjligheterna. Frågan hanteras naturligtvis normalt sett med stöd av aktiv materiell processledning, men det framstår ändå som nödvändigt att domstolen inte frånhänder de nuvarande möjligheterna för att säkerställa principen om ”equality of arms”. Detta gäller särskilt i mål där en tilltalad inte har en försvarare. Hovrätten avstyrker därför förslaget i denna del.

Utökade möjligheter att lägga fram vittnesattester (Kap 9)

Det som utredningen har föreslagit i den här delen framstår i och för sig som ändamålsenligt och väl avvägt. Det torde dock vara mindre vanligt att denna möjlighet skulle få något särskilt genomslag när det gäller just stora brottmål.

Detta yttrande har beslutats av hovrättslagmannen Björn Hansson, hovrättsråden Lars Lindblad och Joakim Westerlund samt tf. hovrättsassessorn Daniel Fedeli (referent).

Björn Hansson

Daniel Fedeli